

מוסדות
**דרכי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייט שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

דברי ריבות בשעריך

הלכה

תרומה ושביעית בזמן הזה

פרשת קרח [בחז"ל פרשת שלח] **תשפ"ב**

שנה כ"ד - קובץ ל"ג [תתי"ג]

יד"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת קרח

תרומה ושביעית בזמן הזה

"כן תרימו גם אתם תרומת ה' מכל מעשרתיכם אשר תקחו מאת בני ישראל ונתתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן" (י"ח כ"ח).

כתב הרמב"ם בהל' תרומות (פ"א הכ"ו):

"התרומה בזמן הזה ואפילו במקום שהחזיקו עולי בבל ואפילו בימי עזרא אינה מן התורה אלא מדבריהן שאין לך תרומה של תורה אלא בא"י בלבד, ובזמן שכל ישראל שם שנאמר כי תבואו ביאת כולכם כשהיו בירושלם ראשונה וכמו שהן עתידין לחזור בירושלם שלישית, לא כשהיו בירושלם שנייה שהיתה בימי עזרא שהיתה ביאת מקצתן ולפיכך לא חייבה אותן מן התורה".

הרי דתרומות ומעשרות בזמן הזה אינן מן התורה אלא מדרבנן, ויש לעיין בדין ספיקן, האם ספיקא דרבנן לקולא ככל שאר ספק דרבנן, או שמא אף שאין חיובן מן התורה מ"מ מחמירינן בספיקן כיון שעיקר חיובן דאורייתא. וכן יש להסתפק גם בשאר ההלכות שבהם יש נפ"מ בין דאורייתא לדרבנן כיצד יש לדון בתרו"מ בזמן הזה.

ובשאלה זו נחלקו גדולי עולם מאז ומקדם, ובדורנו אנו נחלקו למעשה שנים מגדולי ארץ ישראל בהתחדש היישוב בארצנו הקדושה.

הגרצ"פ בהר צבי (זרעים ח"א סימן ק"ז) כתב לחדש עצה בצוק הזמן שהחקלאים מגדלי פרי וירק לא היו מוכנים להפסיד אחוז מן היבול (תרומת מעשר שאסור באכילה לזר ובטומאה), וכתב דבשעת הדחק יאבד רק חלק קטן מהתרו"מ ורוב הפרי יבטל ברוב היתר, דהלא מבואר בביצה (ד' ע"ב) דבאיסור דרבנן מותר לבטל לכתחלה, ואף דמבואר ביו"ד (סימן צ"ט סעיף ו') דאף איסור דרבנן אסור לבטל לכתחלה, מ"מ באיסור דרבנן שאין לו עיקר מן התורה יש מן הראשונים שהקילו, ומ"מ מוטב לבטל איסור לכתחלה ולא יכשלו באיסור אכילת טבל או תרומה.

והחזון איש (דמאי סימן ט"ז אות י"ז) דחה רעיון זה, וכתב:

תרומה ושביעית בזמן הזה

"יו"ד סי' צ"ט ס"ו איסור של דבריהם כו', נראה דלכו"ע תרומה בזה"ז אסור לבטל לכתחלה, מדתנן תרומות פ"ה מ"ט סאה תרומה שנפלה לפחות ממאה ואח"כ נפלו שם חולין כו' אם מזיד אסור וסתמא דמתנ' בזה"ז איירי, וכדאמר פסחים מ"ד א' הנח לתרומה בזה"ז ומדלא אמר הב"ע בתרומה בזה"ז משמע דסתמא בזה"ז איירי, וכש"כ אי בגמ' פסחים שם קשיא לי גם מתנ' דתרומות פ"ז מ"ה [עי' ר"ש שם] ובעי לאוקמי בזה"ז, וכן הר"מ פי"ג מה"ת ה"י, העתיק משנתנו וסיים שאין מבטלין איסורי תורה לכתחלה, ומבואר דתרומה מקרי איסורי תורה אף אם הוא מדרבנן מסיבת זה"ז, ואי הוי דין זה רק לעתיד לבוא אבל בזה"ז מותר לבטל לכתחלה לא הוי סתים לה רבנן, ובסמוך לדין זה כתב דין תרומת חו"ל שמותר לבטלה, ומבואר דבזה"ז יש לו דין תרומה דאורייתא לענין ביטול, ואע"ג דבגטין ס"ה א' משמע דבזה"ז או עציץ שאינו נקוב חשיב כאין לו עיקר מה"ת לענין זכיית קטן לאחרים אין כל הדברים שוין".

הרי לן דתרומת חו"ל מותר לבטל לכתחלה כיון שאין לו עיקר מן התורה, אבל תרומה בזה"ז אסור לבטל לכתחלה דהוי עיקרו מן התורה.

ואף שלא הזכיר את דברי ההר צבי, ידוע שדבריו מכוונים נגד העצה הנ"ל.

ועיין בחזון איש זרעים (ליקוטים סי' י"א) שדבריו סתומים, ובשו"ת שבט הלוי (ח"ב סימן רי"ט שנדפס בסוף הספר) הולך רכיל ומגלה סוד ומבאר את הרקע לדברי החזון איש שם. דברי רבינו החזון איש נכתבו בתשובה למכתבו של הגרש"ה ואזנר זצ"ל שהקשה עליו מדברי הטור (יו"ד סימן קכ"א) שכתב בשם בעל העיטור שכתב דלולי דמיסתפי מרבותיו היה אומר דאעפ"י שאין הגעלה בכלי חרס שאין הבליעה יוצא מידי דופנו לעולם, מ"מ באיסור דרבנן יש להקל בהגעלה ג' פעמים, ושוב כתב דאין זה אלא בדרבנן שאין לו עיקר מן התורה כגון תרומה וחלה בחו"ל, והביא ראיה מן הירושלמי (תרומות פי"א ה"ד, נ"ז ע"א) "קדירה שבישל בה תרומה מגעילה בחמין ג' פעמים ודיו א"ר בא ואין למידין ממנה לעניין נבילה", ואמרו דמיירי בתרומה בזה"ז דהוי דרבנן.

וכתבו שם הבית יוסף והב"ח דתרומה בזמן הזה אין לו עיקר מן התורה, ויתירה מזו כתב הב"ח דתרומת חו"ל בזמן הבית יש לו עיקר מן התורה, אבל תרומה בזמן הזה אין לו עיקר מן התורה, עי"ש. וכל זה שלא כדברי החזון איש.

תרומה ושביעית בזמן הזה

ועל זה השיב החזון איש דאין לדמות הלכות דרבנן זה לזה, ואף אם הקילו בתרומה בזמן הזה לענין הגעלת כלי חרס אין ללמוד מזה להקל לענין ביטול איסור לכתחלה, וגם במה שכתבו דתרומה בזמן הזה דרבנן שאין לו עיקר מן התורה אין תימה, וז"ל:

"ענין יש לו עיקר מה"ת, הוא רק שימוש הלשון, שלא הוזכר בגמ' ביצה ד' ב', ולא בירו' תרומות, ולא בשום מקום בש"ס זולת גיטין ס"ה א', [ודעתי כי אי אפשר לא לקבוע כן] אלא כלפי זה שאמרו ביצה שם דאיסור של דבריהם מבטלין לכתחלה, כתבו תוס' שם להוכיח דלא נאמר אלא במוקצה וכיו"ב אבל לא בתרומת פירו', והנה ודאי י"ל דה"ה תרומה בזה"ז חמירא ממוקצ', ואין למידין ד"ס להקל זה מזה בזמן שהנושא של הקולא קיל טפי כגון תרומה בזה"ז ממוקצה, ואם מצינו שהקילו חכמי' בהגעלת כ"ח ג"פ בתרומה בזה"ז, כמובן אי אפשר ללמוד מזה שיהא מותר לבטל איסור לכתחלה בתרומה בזה"ז, דאין הנושאים שוין".

ובאמת החמיר החזון איש במצוות התלויות בארץ בזמן הזה אף לענין ספיקות ונקט שאין בהם דין ספיקא דרבנן לקולא כיון שיש להם עיקר מן התורה, כך כתב בשביעית (סימן כ"ב אות א') לגבי ספיקת הירושלמי אם איסור עבודת האילן נוהגת באילן שבתוך הבית, ודחה את דברי הפאת השלחן שהקל בזה משום ספיקא דרבנן שהרי שביעית בזמן הזה דרבנן. ועיין עוד במעשרות (סימן ז' אות ט"ן) שיש להחמיר בכל ספק בתרומות ומעשרות, עי"ש.

וכבר הארכתני בסוגיא זו במנחת אשר שביעית (סימן ט', עיין לקמן אות ב').

אך בגוף דברי החזון איש יש להעיר דלכאורה הוי תלת דרבנן, דהלא כל עיקר הדין דאין מבטלין איסור לכתחלה אינו אלא מדרבנן, ותרומה בזמן הזה דרבנן ולדעת רבים מן הפוסקים תרומת פירות אינה אלא מדרבנן, ומה ראה להחמיר כולי האי. ועוד דהלא כתב הבית שמואל (אהע"ז סימן כ"ח ס"ק נ"ב) דתרי דרבנן הוי כאין לו עיקר מן התורה, וכל חומרת החזון איש משום דתרומה בזמן הזה יש לו עיקר מן התורה, אך הרי מדובר בתלת דרבנן.

ולולי דמיסתפינא הוי אמינא, במה שהתבוננתי וראיתי דהשקפת החזון איש היתה דאין להשתית את אורחותינו בהלכות ומצוות התלויות בארץ על יסודות של בדיעבד ושעת הדחק, אלא יש להשתדל בכל עוז במדת האפשר לקיים את כל המצוות

תרומה ושביעית בזמן הזה

התלויות בארץ בדרך של לכתחלה ומצוה מן המובחר, וכך גם בנידון דידן אין להקל בהיתר דחוק.

כך נראה לענ"ד.

ב

ספיקות במצוות התלויות בארץ בזה"ז

אם דינם כספיקא דאורייתא או דרבנן

א

ספק בדרבנן שיש לו עיקר מה"ת

הנה נחלקו האחרנים בספיקות הרבים שיש בהלכות שביעית כיצד לדון בהם. דלכאורה יש להקל משום דשביעית בזמה"ז דרבנן וספיקא דרבנן לקולא, אך כתב החזו"א דכיון דעיקר מצות השמיטה מה"ת הוי ספיקא דרבנן שעיקרו מה"ת ולחומרא. (עיין חזו"א שביעית סי' כ"ב אות א').

ונבאר שורש סוגיא זו ומקורותיה.

הנה בשלשה מקומות חידשו התוס' דיש להחמיר בדרבנן שיש לו עיקר מה"ת כמו בדאורייתא ובשלשת המקומות מיירי בתרומת פרי וירק דהוי מדרבנן.

א. בביצה (ד' ע"ב) כתבו דאע"ג דאמרו שם דאיסור דרבנן מותר לבטל לכתחלה, תרומת פירות דיש לה עיקר מה"ת אסור לבטל.

ב. בעירובין (ל"ב ע"א) מבואר דלא סמכינן על חזקה שליח עושה שליחותו אלא בדרבנן ולא בדאורייתא. וכתבו שם התוס' (ד"ה תאנים) דבתרומה פירות אף דהוי מדרבנן לא סמכינן על חזקה זו.

ג. ועוד כתבו התוס' (שם ל"ז ע"ב ד"ה מאן) לגבי מה שאמרו שם דבדאורייתא אין ברירה ולגבי דרבנן יש ברירה, בתרומת ירק אף דהוי מדרבנן מ"מ כיון דעיקרו מה"ת אין בה ברירה. הרי שנקטו דדרבנן שיש לו עיקר מה"ת הוי כדאורייתא ולא כדרבנן.

תרומה ושביעית בזמן הזה

ועצם ההנחה דבדרבנן שיש לו עיקר מן התורה יש להחמיר כבדאורייתא מפורש בש"ס בכמה מקומות. ועיין ברכות (נ"ב ע"ב) "מוטב שיטמאו ידים דלית להו עיקר מדאורייתא - ואל יטמאו אוכלים דאית להו עיקר מדאורייתא". ועיין עוד בגיטין (ס"ה ע"א) דכיון דשיתופי מובאות מדרבנן יכול לזכות על ידי קטן, והקשו דהלא כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, ותירצו דהני מילי ביש לו עיקר מן התורה אבל באין לו עיקר מן התורה לא תיקנו כעין דאורייתא, ועי"ש דתרומה בזמן הזה אין לו עיקר מן התורה.

אמנם בשלשת המקורות הללו לא מדובר בדין ספק, ואף אם מחמירין ביש לו עיקר מה"ת בהני תלת הלכתא אין מזה ראייה דיש להחמיר גם בהא דספיקא דרבנן לקולא. אמנם במה שכתבו לגבי דין ברירה יש לעיין האם יש להוכיח מדבריהם דספק דרבנן שעיקרו מה"ת לחומרא.

ושאלה זו תלויה בשתי דרכי הבנה שמצינו במה שחילקו בין דאורייתא לדרבנן בהלכה זו. הר"ן בגיטין (פ"ג דף כ"ה) כתב דכיון שנחלקו בגמ' אם יש או אין ברירה הוי ספק, וספיקא דאורייתא לחומרא ודרבנן לקולא, וכך נקט השאגת אריה בסימן צ', ובשו"ת הגרעק"א החדשות (או"ח סימן ה') הסכים לדבריו, עי"ש. ולשיטתם דברי התוס' אכן מושתתים על הנחה דספק דרבנן שיש לו עיקר מה"ת לחומרא.

אך המהרש"ל ביש"ש (ב"ק פ"ה סימן ל"ב) כתב דאין זה משום דין ספק אלא כך עצם הדין, דבדרבנן תיקנו חכמים לסמוך על דין ברירה, ובדאורייתא אין ברירה בין לקולא בין לחומרא ובדרבנן יש ברירה בין לקולא בין לחומרא. וכך נקט החזו"א (דמאי סימן ט' כ"א) בדעת הרמב"ם, עי"ש.

והנה במשנה למלך (הל' תרומות פ"ז הי"ז) כתב באריכות גדולה דאף דתרומה בזה"ז מדרבנן מ"מ החמירו בו כבדאורייתא וכדברי החזו"א, עי"ש.

אך לכאורה סתר דבריו בהל' בכורות (פ"ד ה"א) שם דן באריכות בשאלה למעשה באחד שעשה שליח למכור בהמה מבכרת לגוי כדי לפוטרו מקדושת בכור, האם סמכינן על חזקה שליח עושה שליחותו, וביאר באריכות דכיון דהוי דרבנן שיש לו עיקר מן התורה לא סמכינן אחזקה שליח עושה שליחותו, ושוב דן למה לא ניקל משום דספיקא דרבנן לקולא, ולא כתב דכיון שיש לו עיקר מן התורה אין להקל בספיקו, עי"ש.

תרומה ושביעית בזמן הזה

ועיין עוד בדבריו בהלכות מגילה (פ"א הי"א) שם הביא את מש"כ בשו"ת המבי"ט דאפשר שהקילו בקדושת שביעית בפירות נכרים כיון שיש ספק בספירת שנות השמיטין וכיון דשביעית בזה"ז דרבנן, ספיקא דרבנן לקולא.

הרי דנקט דספק בשביעית בזה"ז דינו כספיקא דרבנן ולקולא, עיין בכ"ז היטב.

ובשו"ת מהרש"ם (ח"א סימן ע"ב) דן לגבי משלוח גדול של אתרוגים מחו"ל ובכל ארגז היתה תעודה המעידה שהופרשו מהם תרו"מ כדין, ובארגז אחד לא היתה תעודה כלשהי. וכתב דלכאורה יש להקל משום דהוי ספק בתרי דרבנן, דתרו"מ בזמה"ז מדרבנן, ותרומת פירות לרוב הראשונים הוי מדרבנן. מ"מ כתב כיון שדעת המל"מ דתרומה בזה"ז הוי כדאורייתא כיון שיש לה עיקר מה"ת יש להחמיר. הרי שגם הוא החמיר בזה כשיטת המל"מ בהל' תרומות.

ומאי דך בשו"ת מהרשד"ם (יו"ד סימן קצ"ב) כתב להקל בספיקות בתרומה ובשביעית בזמה"ז משום דהוי ספיקא דרבנן.

ולעיל (סימן ח' אות א') הבאתי שכך כתבו גם הב"ח והש"ך, ועוד הבאתי שם שגם החזו"א בכמ"ק כתב להקל בתרו"מ ובשביעית בזמה"ז משום דהוי ספיקא דרבנן, עי"ש.

והנה בפסחים (מ"ח ע"ב) איבעיא לן בטבלא שאין לה לבזבזין אם יש בה צירוף סל, והרמב"ם (פ"ו מהל' ביכורים הי"ז) פסק דאם היה חלה של דבריהם דאינו מצרף דספיקא דרבנן לקולא ובעקבות דבריו פסק בשו"ע (סי' שכ"ה ס"א) דאינו מצרף והש"ך (שם סק"ב) כתב דכיון שחלה בזה"ז דרבנן אזלינן לקולא.

הרי לן דעת השו"ע והש"ך דחלה בזה"ז אף שיש לו עיקר מה"ת ספיקו לקולא.

וחתני אהובי המופלג הרה"ג ר' בנימין בינוש שליט"א העירני שלכאורה נחלקו הט"ז והש"ך בשאלה זו.

דהנה איתא ביו"ד (סימן ש"ל ס"ד):

"עובד כוכבים שהיתה לו עיסה, ונתגייר. גלגלה קודם שנתגייר, פטור. אחר שנתגייר, חייב. אם ספק, חייב".

תרומה ושביעית בזמן הזה

ובט"ז (שם סק"ג) כתב:

"אם ספק חייב. כתב רש"ל דוקא בחלת ארץ ישראל שהיא דאורייתא וספיקא לחומרא אבל חלת ח"ל שהיא דרבנן לא".

ולכאורה תימה דהלא תרו"מ בזמן הזה מדרבנן וכמבואר בסימן של"א ס"ב, ואף תרומות ארץ ישראל מדרבנן. ופשוט שכוונתו דתרומת ארץ ישראל בזמן הזה יש לו עיקר מן התורה משא"כ תרומת חו"ל. הרי לן דעת הט"ז דספק דרבנן שיש לו עיקר מן התורה לחומרא.

אבל הש"ך (שם ס"ק ח') כתב דבזמן הזה פטור דהוי ספיקא דרבנן ותמה על הפוסקים שסתמו בזה, הרי דסבירא ליה דאף דהוי עיקר מן התורה לקולא.

אך בשתי מקומות כתב הש"ך לחלק בין חלת חו"ל בזמן הזה שאין לו עיקר מן התורה לחלת ארץ ישראל בזמן הזה דאף דהוי מדרבנן מ"מ חמור טפי כיון שיש לו עיקר מן התורה.

כך כתב לענין חלה בזמן הזה דמותר לכהן שטהר עצמו מן הקרי כמבואר ביו"ד (סימן שכ"ג ס"א), וכתב שם הש"ך (סק"א) דאין זה אלא בחו"ל ולא בארץ ישראל שיש לו עיקר מן התורה.

ועיין בש"ך (סימן שכ"ג סק"ד) דבחלת חו"ל שאין לו עיקר מן התורה אף בכלי חרס יש לו להכשירו ע"י הגעלה שלש פעמים, אבל לא בארץ ישראל שיש לו עיקר מן התורה.

וצריך לומר דאף דלגבי הלכות שונות מחמירין בחלת ארץ ישראל בזמן הזה שיש לו עיקר מן התורה, מ"מ לגבי ספיקא דרבנן ולקולא, וכמבואר לעיל.

ועוד העירני חתני הנ"ל שכך יש להוכיח מדברי הרשב"א, בפסקי חלה (שער ב' אות ד') כתב לגבי טבלא שאין לבזבז דהוי ספק אם מצרף שיש לחלק בין חו"ל שאין לו עיקר מן התורה לחלת ארץ ישראל שיש לו עיקר מן התורה, ושוב כתב: "ואפשר דאף בחלת הארץ לקולא דאף בארץ בזמן הזה דרבנן". הרי שנטה לומר דאף בחלת ארץ ישראל ספיקו לקולא, אך במק"א (שער ד' אות ז') לגבי שריפת חלה שנטמאה נקט בפשיטות דשאני חלת ארץ ישראל בזמן הזה שיש לו עיקר מן התורה.

תרומה ושביעית בזמן הזה

הרי דשאני דין ספק משאר הלכות, דיש והחמירו טפי בחלת ארץ ישראל משום שיש לו עיקר מן התורה.

ולכאורה סוגיא מפורשת יש דתרומה בזה"ז למ"ד דהוי דרבנן ספיקו לקולא, וכך אמרו ביבמות (פ"ב ע"א) לגבי "שתי קופות אחת של חולין ואחת של תרומה, ולפניהם שתי סאין אחת של חולין ואחת של תרומה, ונפלו אלו בתוך אלו הרי אלו מותרים, שאני אומר תרומה לתוך תרומה נפלה, וחולין בתוך חולין נפלו". ונחלקו ר' יוחנן ור"ל, לר"ל מיירי כשיש רוב בחולין כנגד התרומה ומה"ת התרומה בטלה לרוב, ולר"י טעם ברייתא זו כמ"ד תרומה בזה"ז דרבנן. אך לכו"ע תלינן לקולא משום דמיירי בדרבנן. ומ"מ חזינן לר' יוחנן דאף בתרומה בזה"ז שעיקרו מה"ת תלינן בספיקו לקולא, שהרי לא חילק בזה בין חלת ארץ ישראל לחלת חו"ל.

וכך מפורש בדברי ברא"ש במכות (פ"א סימן ג') בספיקת הגמ' במלוה את חבירו לעשר שנים אם שביעית משמטתו, ופסק הרא"ש דאין השביעית משמטת משום דשביעית בזמן הזה דרבנן ואזלינן לקולא. וכך נפסקה הלכה ברמב"ם (הל' מלוה פ"ט ה"ט) ובשו"ע (חו"מ סימן ס"ז סעיף י').

הרי דאף דעיקרו מן התורה מ"מ ספיקו לקולא וככל ספיקא דרבנן.

ועיין עוד בפתחי תשובה (יו"ד סימן ק"י בכללי ספק ספיקא סק"ז) מהפרי חדש, דספיקא דרבנן לקולא אף ביש לו עיקר מן התורה ואיתחזיק איסורא, עי"ש.

ב

גדרים חלוקים בעיקרו מה"ת

והנה בכל עיקר גדר זה דספק דרבנן שיש לו עיקר מה"ת חמור משאר ספיקא דרבנן, מצינו חמשה גדרים חלוקים, ואבאר:

א

כל שבזמן הבית נהג מה"ת ולאחר חרבנו מדרבנן, וככל הנ"ל לגבי תרומה ושביעית וכן לגבי שאר המצוות התלויות בארץ, וכבר הבאנו בזה מקורות רבים לכאן ולכאן.

תרומה ושביעית בזמן הזה

וכך גם לגבי ספירת העומר בזמן הזה אף דעיקר מצוה זו מה"ת בזמן שבית המקדש היה קיים, מ"מ דעת רוב הפוסקים וכך נפסק בשו"ע (או"ח תפ"ט סעיף ב') דמקילין בספיקו משום דהוי ספיקא דרבנן.

ב

כל שעיקרו מה"ת וחכמים הרחיבו איסור או מצוה מעבר למה שנכלל בהם מה"ת. וכגון ספק בתרומת ירק ותרומת פרי לדעת רש"י ותוס' דהוי מדרבנן. וכל שלשת המקורות שבדברי התוס' שהבאנו לעיל (באות א') כלולים בגדר זה וכמו שכתבו התוס' בביצה (ד' ע"ב ד"ה ותנן) וכן בעירובין (ל"ב ע"א ד"ה תאנים) דאף דתרומת פירות הוי מדרבנן, מ"מ הוי כדאורייתא כיון שעיקר תרו"מ מה"ת, וכך כתבו (שם ל"ז ע"ב ד"ה מאן) לגבי תרומת ירק.

ועוד מצינו גדר זה בפסחים (ז' ע"א) דהמקדש בחיטי קורדניתא אינה מקודשת, וכתב הרא"ש (קידושין פ"ב סי' ל"א) דאין זה אלא משום דיש לו עיקר מה"ת, בין בחמץ דרבנן בשעות דאורייתא או בחמץ דאורייתא ושעות דרבנן, אבל באיסור דרבנן שאין לו עיקר מה"ת כגון חולין שנשחטו בעזרה מקודשת, וכ"ה בשו"ע (אהע"ז סי' כ"ח סכ"א), ועיי' עוד לקמן סוף אות ג'.

וכך מצינו עוד לגבי מצות לולב כל שבעה דלולב ביום הראשון מה"ת בגבולין משא"כ בשאר ימי החג דאינם אלא מדרבנן. ובבכורי יעקב (סימן תרמ"ה ס"ק ח', י"ב וכ"א) כתב לגבי כמה ספיקות דביום ראשון דהוי מה"ת יש להחמיר אך בשאר ימי החג ספיקא דרבנן לקולא.

וכך כתב המהרש"ם בדעת תורה (שם ס"ז) לגבי איבעיא דלא איפשטא דלולב שנעקם לצדדים, דביום א' יש להחמיר ובשאר ימים יש להקל בספיקא דרבנן, עי"ש. (ולכאורה סתר דבריו, וע"כ צ"ל דלא החמירו אלא בתרומה בזה"ז כמבואר לעיל).

ועיי' עוד בתוס' (סוכה ל' ע"א ד"ה מתוך) דאף שמואל דאמר "מתוך שיוצא בשאול יוצא בגזול" מודה דאינו יוצא יד"ח במצוה הבא בעבירה, אלא דבשאר ימות החג שאינם אלא מדרבנן יוצא אף במצוה הבא בעבירה. הרי שלא החמירו בשאר ימות החג כבדאורייתא, אף שעיקרן מה"ת.

ויש להביא ראיה מפסקי המשנ"ב שהחמיר בדרבנן שיש לו עיקר מה"ת.

תרומה ושביעית בזמן הזה

דהנה באיסור נעילת הסנדל בתשעה באב וביוה"כ, ידועה שיטת הפנים מאירות (ח"ב סימן כ"ח) דאם אינו מרגיש את קושי הקרקע דרך מנעליו אסור לנעול אף אותם שאינם של עור, והחת"ס החמיר כשיטתו (בהגהות לשו"ע סימן תרי"ד), והדברים הובאו בשע"ת (סי' תקנ"ד).

והנה לגבי הלכות תשעה באב (סימן תקנ"ד סק"ל) המשנ"ב לא הביא כלל את דעת המחמירים אלא ציין לעיין בשע"ת, אך בהל' יוה"כ (סימן תרי"ד ס"ק ה') כתב דבמקום האפשר יש להחמיר כשיטה זו, עי"ש.

ויש לעיין בהכרעה זו דלכאורה חמורים חמשת העינויים בת"ב מביוה"כ, דת"ב מדברי קבלה היא, ולדעת הרמב"ן בתורת האדם (הביאו הבית יוסף בסימן תק"נ) כל חמשת העינויים נאסרו בת"ב מצד תקנת הנביאים, אבל ביוה"כ לדעת רוב הראשונים לא נאסרו חמשת העינויים אלא מדברי סופרים, ודברי קבלה חמורים מדברי סופרים, וא"כ לכאורה מסתבר דיש להחמיר בת"ב יותר מביוה"כ.

אלא דיוה"כ עיקרו מה"ת, ומשו"כ החמיר המשנ"ב יותר ביוה"כ מבת"ב.

ובאמת מצינו עוד בדברי הפוסקים שהחמירו יותר בחמשת העינויים ביוה"כ מבת"ש, ויש מזה ראיה דכל שעיקרו מה"ת חמור טפי.

וכיוצא בדבר דנו לגבי ברכה רביעית דברכת המזון, דלכו"ע אינה אלא מדרבנן יש להסתפק אם ספיקו לקולא או לחומרא.

ועיין בזה בדברי הפוסקים באו"ח (סימן ר"ט) לגבי מי שמסופק אם בירך ברכת המזון שחוזר ומברך כיון דהוי ספיקא דאורייתא, אם חוזר גם על ברכה רביעית. ובדעת השאילתות (שאילתא קמ"ו) כתב הנצי"ב בהעמק שאלה שמברך רק ג' ברכות, אך בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ת ח"ג ק"ז) הוכיח מדברי השאילתות (פרשת צו) דחוזר גם על ברכה רביעית.

אמנם עד כאן לא נחלקו אלא במסופק אם בירך ברהמ"ז שחוזר גם על ברכה רביעית, אבל אם מסופק אם אמר ברכה רביעית פשוט שאינו חוזר הרי דאין מחמירים בדרבנן שיש לו עיקר מה"ת, וז"פ ואכמ"ל.

תרומה ושביעית בזמן הזה

ומאידך מצינו כע"ז לגבי קידוש בשבת, דהביאור הלכה (סימן רע"א סי"ג ד"ה של רביעית) דן לגבי שיטת הצ"ח דיש להגדיל את השיעורים דיש להחמיר לגבי מצוה דאורייתא כגון מצוה וכן לגבי קידוש בליל שבת דעיקרו מה"ת אף דקידוש על הכוס הוי מדרבנן, אבל בקידושא רבה ביום וכן לגבי שאר כוס של ברכה יש להקל. הרי שהחמיר במה שעיקרו מה"ת לגבי מה שהוסיפו חכמים.

הרי לן שני גדרים שונים: א. עיקרו מה"ת בזמן שביהמ"ק היה קיים ובזמנה"ז הוי דרבנן. ב. עיקרו מה"ת ויש בו תוספת שאינו אלא מדרבנן.

ויש לחלק בין זה לזה לכאן ולכאן, לקולא ולחומרא.

דמחד גיסא י"ל דתרו"מ בזמנה"ז חמור טפי כיון שאיסור זה ומצוה זו גופא מה"ת הוא מצד עצמו ועיקרו אלא שבזמנה"ז אינו אלא מדרבנן.

ומאידך גיסא י"ל היפך הדברים דבתרומת פירות וירקות בזמן הבית מסתבר טפי להחמיר כיון שבזמן זה גופא עיקר המצוה נוהגת מה"ת. ועוד דיש לחשוש שאם יקילו בדרבנן יבואו להקל גם בדאורייתא, מה שלא שייך למיחש במה שבזמנה"ז כל כולו מדרבנן. ועיינן לקמן אות ג'.

ג

כל שהיה ספיקא דאורייתא מצד עצמו אלא שנתגלגל לאיסור דרבנן. ושאלה זו מצינו בכמה תחומים בהלכה ונחלקו בזה גדולי הפוסקים, ונפרש:

א. ספק איסור דאורייתא שנתערב ברוב היתר ואינו בטל משום דהוי איס"ה או דבר חשוב, או דשיל"מ וכדו'. דכל הני הלכתא אינן אלא מדרבנן. נמצא דהוי ספיקא דאורייתא שנתגלגל לאיסור דרבנן. ושאלה זו שנויה במחלוקת בין הבית יוסף והרמ"א.

הבית יוסף (יו"ד סימן נ"ז ד"ה מצאתי כתוב) נקט דהוי ספיקא דרבנן כיון דמה"ת בטל ברוב, אך בדרכי משה (שם ס"ק ט"ו) כתב בשם או"ה הארוך דכל כה"ג מחמירין כספיקא דאורייתא, וכ"כ הש"ך (סי' ק"י כללי ס"ס אות י"ט).

תרומה ושביעית בזמן הזה

ב. כלי שבלע ספק איסור תורה, לאחר שנעשה אינו בן יומו. דבעצם מדובר בספיקא דאורייתא בתחילתו, אלא דכלי שאינו ב"י הוי נטלפ"ג ואסור רק מדרבנן ונחלקו אם נידון כספיקא דרבנן או כספיקא דאורייתא.

ובשאלה זו דן מהר"י בן לב (ח"ג סי' ק"ג) ועיין בפתחי תשובה בכללי ס"ס (ס"ק י"ט) שהחמיר בזה.

ג. ספק דם שבישלו. דביסוד הדבר מדובר באיסור דם דאורייתא אלא שלאחר בישול אין כאן אלא איסור דרבנן, הרי לן ספק דאורייתא שנתגלגל לדרבנן. וכתב הרשב"א (משמרת הבית בית ג' שער ג', ע"ח ע"א) דכיון שעיקר איסור דם מה"ת מחמירנן בספיקו, עי"ש.

ובשאלה זו נחלקו גם הט"ז (יו"ד סימן ס"ט ס"ק כ"ד) והש"ך (שם ס"ק מ"ב) ובנקודת הכסף, עי"ש.

ד. ביו"ד (סימן פ"ד ס"ט) איתא דאם בישל ירק ללא בדיקה מותר לאכלה, ומקור ההלכה מתורת הבית (בית ג' שער ג') שהתיר משום ספק ספיקא שמא לא היה בירק תולעים ושמא נתפרקו ע"י בישול ושוב לא הוי בריה ובטלו ברוב.

והקשו הפוסקים למה לא התירו אף בלא בישול דהלא הוי ספיקא דרבנן דמה"ת בריה בטילה ברוב. והרבה דרכים נאמרו בזה. ובשו"ת טוב טעם ודעת (תליתאה סימן קנ"ח) כתב דכיון שעיקרו מן התורה אזלינן לחומרא, וכ"כ בשו"ת האלף לך שלמה (בהשמטות לסי' ל"ז).

אך הגרש"ק סתר דבריו (בטוב טעם ודעת שם סי' ר"ט) שם כתב דפשוט דבכהאי גוונא ספיקא דרבנן לקולא וכתב "וצ"ע טובא על הפוסקים להיפוך".

סוף דבר, אף שרבים הפוסקים דספיקא דאורייתא שנתגלגל לדרבנן לחומרא, יש גם מגדולי הפוסקים שפסקו לקולא. כן הוא ביד אברהם (יו"ד סוס"י ק"י) שהוכיח כן משו"ת הרשב"א (ח"א סימן תפ"ח) וכ"ה בחקרי לב (יו"ד ח"ב סימן קכ"ט), שו"ת קול אליהו (ח"א סימן י"ט), שו"ת זרע אמת (יו"ד סימן י"ז), שו"ת משיבת נפש למהרא"ל צינץ (ח"ב יו"ד סימן ר"א) שדחה את דעת הפרי חדש והש"ך והכריע לקולא.

תרומה ושביעית בזמן הזה

ד

כל שיש לגזור אטו דאורייתא. עיין בתוס' עבו"ז (כ"ב ע"א ד"ה תיפוק) בתירוץ בתרא דאיסור מלאכה בחול המועד חשיב עיקרו מה"ת ויש להחמיר בו כיון דאיכא למיגזר אטו יו"ט, עי"ש.

אמנם יש לתמוה לכאורה תמיה רבתי בדברי התוס' דהלא כל האיסורים דרבנן גזירות המה אטו דאורייתא, וא"כ בכלם הוי עיקרו מה"ת ויש להחמיר בכלם, וא"כ במה ומתי אומרים ספיקא דרבנן לקולא.

ונראה ברור לענ"ד דלא בכל גזירה אטו דאורייתא הוי עיקרו מה"ת, ולא אמרו כן אלא ביחס שבין חוה"מ ליו"ט, דבאמת שניהם כלולים בשם מועד וכשם שיש מצות שמחה ביו"ט גם בחוה"מ מצוה לשמוח, וגם חוה"מ הוי בכלל מקרא קודש, אלא שמה"ת לא נאסר במלאכה, ובזה כתבו דכאשר גזרו איסור מלאכה בחוה"מ אטו יו"ט שוב הוי עיקרו מה"ת מצד דמיונו ליו"ט, עי"ש.

כך צ"ל כדי לבאר דבריהם וליישבן על הלב.

ונראה מקור לדברי התוס' בעצם סברתם דגזירה אטו דאורייתא חשיב עיקר מה"ת, מדברי הגמ' בעירובין (ל"ו ע"א) שם הקשו אר' יוסי במתניתין (ל"ה ע"א) דסבר דספק אם נאבד בעירוב מבעוד יום או משחשיכה דספק עירוב כשר, ממה דמצינו בשיטתו דספק אם טבל כדין ספיקו לחומרא אף בטומאה דרבנן, ומה בין ספק טבל לספק עירוב, ותירצו "אמר רב הונא בר חיננא: שאני טומאה, הואיל ויש לה עיקר מן התורה". וברש"י שם "הואיל ויש לה עיקר מן התורה - דיש טומאה מן התורה, ויש להחמיר בספק טבילתה, להכי אחמור רבנן אף בספק טבילת טומאה דרבנן, דלא ליתי לזלזולי בספק טבילת טומאה דאורייתא", ובהמשך הגמ' פרש"י דלא דמי לספק עירוב דאינו דומה למלאכת שבת ולא מסתבר כולי האי לגזור.

הרי לן דגזירה אטו דאורייתא חשיב עיקר מה"ת, וגם שם נראה כנ"ל דשם טומאה אחת היא, וחמור משאר גזירות חכמים, ודו"ק בכ"ז.

תרומה ושביעית בזמן הזה

ה

דרבנן שיש לו סמך בפסוקי התורה החמירו בספקיו. כך כתבו התוס' בשבת (ל"ד ע"א) ובגיטין (ו' ע"ב).

דהנה במס' שבת שם הקשו סתירה, דבמשנה שם איתא דבספק חשיכה מותר לערב, ומאידך אמרו דצריך אדם לשאול בתוך ביתו עם חשיכה ערבתם, ומשמע עם חשיכה אין ספק חשיכה לא. ותירצו כאן בערובי חצרות וכאן בעירובי תחומין. וכתבו התוס' שם (שבת ד"ה ל"ק וגיטין ד"ה ערבתם) דבעירובי תחומין החמירו בספק חשיכה "משום דאית להו סמך מן המקרא", דהסמיכו דבריהם על מש"כ "אל יצא איש ממקומו".

אך רש"י פירש בגיטין שם היפך הדברים דבעירובי חצירות החמירו יותר כמו שהחמירו בהן דאין מערבין אלא בפת, הרי דלא ס"ל דיש חומרא יתירא במה שהסמיכו אקרא.

ואפשר שיסוד פלוגתתן בביאור גדר אסמכתא, ועיין במנחת אשר מועדים (ח"א סימן ז' אות ז') שהארכתי במה שנחלקו הראשונים בגדר אסמכתא אם חמור מדרבנן בעלמא, ואכמ"ל.

ויש לעיין לפי"ז מה דין ספק במלאכת חוה"מ לפי דעת הראשונים דאיסור מלאכה בחוה"מ מדרבנן היא, אך מ"מ יש לו סמך במקראות, שהרי בחגיגה (י"ח ע"א) דרשו כמה דרשות לאיסור מלאכה בחוה"מ ולדעת הראשונים דאין כאן אלא איסור דרבנן ע"כ דהוי אסמכתא.

והנה בסימן תקל"ז (סעיף ו') פסק המחבר "אמת המים שנתקלקלה, מתקנין אותה, היתה עמוקה טפח, חופר בה עד ששה, היתה עמוקה טפחיים, מעמיק עד שבעה".

ובבית יוסף כתב בשם המגיד משנה לבאר דכיון דהוי איבעיא דלא איפשטא בגמ' ודעתו כשיטת הרמב"ם דמלאכה אסורה מדרבנן ספיקא דרבנן לקולא.

ויש להוכיח מזה דאף באיסור דרבנן שיש לו עיקר מה"ת, מחד משום דאסמכוה אקרא ומאידך כמ"ש התוס' בעבו"ז משום דגזרו אטו מלאכת יו"ט, אעפ"כ פסק השו"ע דספיקו לקולא, ודו"ק בזה.

תרומה ושביעית בזמן הזה

ובכל אלה נחלקו הפוסקים אם דינם כספיקא דרבנן ולקולא או כספיקא דאורייתא ולחומרא, ולא נתפנית להאריך בפרטים ולא באתי אלא לציין את שורשי הסוגיה וכלליה, ואין בפרט אלא מה שבכלל.

ג

בטעם שמחמירין ביש לו עיקר מן התורה

אמנם יש לעיין בשורש סוגיא זו מה טעם ומה סברא יש להחמיר בדרבנן שיש לו עיקר מה"ת, כיון דמ"מ ברור שאין כאן אלא איסור דרבנן, ומאי שנא דרבנן שיש לו עיקר מה"ת.

ויש לפלפל בזה לפי מה שנחלקו הרמב"ם והרשב"א בכל עיקר דין דספיקא דאורייתא להחמיר, אם מדאורייתא היא או מדרבנן, דדעת הרמב"ם דרק מדרבנן מחמירין בספיקא דאורייתא, והרשב"א והר"ן (סופ"ק דקידושין) פליגי וסברי דמה"ת לחומרא.

ועוד יש לעיין ולדון בזה לפי מה שדנו גדולי הדורות בגדר ספיקא דאורייתא לחומרא, אם הוי משום דספק כודאי באיסור תורה, או דבאמת אין איסור בעצם על הספק אלא שיש לחוש שלא יפגע באיסור דאורייתא דהלא אמרו "והוי בורח מן העבירה".

וכמו"כ יש לעיין בספיקא דרבנן לקולא, האם לגבי דרבנן הוי ספק כודאי דכך תיקנו חכמים מעיקרא דדינא דלגבי דבריהם ספק לקולא (וכשם שמצינו בדאורייתא שהתירה תורה ספק ממזר, והלממ"ם דספק ערלה בחו"ל מותר, והלממ"ם דספק טומאה ברה"ר טהור וכדו', ודו"ק), או שמא ספק דרבנן לקולא מסברא דלא מצינו שצריך להחמיר ולחשוש לספק דרבנן אבל אין דין ספק לגמרי כדין ודאי להקל.

ומצינו מקור לשאלה זו במה שנחלקו הרמב"ם והרמב"ן בשורש א' בספר המצוות, דהרמב"ן תמה במש"כ הרמב"ם דכל דרבנן בכלל לא תסור הוא, דא"כ איך אמרו ספיקא דרבנן לקולא והלא כל ספיקא דרבנן הוי ספיקא דאורייתא משום לא תסור. וכתב לתרץ דכך תיקנו חכמים לכתחלה להקל בספיקם. ונמצא דלדעת הרמב"ם ספק כודאי לקולא בדרבנן משא"כ לשיטת הרמב"ן עצמו, ודו"ק.

תרומה ושביעית בזמן הזה

ועיין שו"ת ר' בנימין זאב (סי' ת"ז) שכתב מדעתיה כסברת הרמב"ן בדעת הרמב"ם.

ועוד יש לדון ולפלפל בזה לפי סברות מחודשות שכתבו רבותינו האחרונים בכל עיקר דין ספיקא דרבנן לקולא.

א. בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא ד' ח"ב סימן נ"ז) כתב לפי דברי הנתיבות בסימן רל"ד דאיסור דרבנן בשוגג אין בו חטא כלל ואין צריך כפרה, ולפי"ד יש להקל בספיקא דרבנן דכל שספק יש בדבר אין בו הזדה דתולה הוא בספק והוי כשוגג, עי"ש.

אך מלבד מה שכבר תמהו האחרונים בדברי הנתיבות ואף אני הקטן הארכתי בזה במק"א (שו"ת מנחת אשר ח"ב סי' ס"א), גם עצם הסברא דדין הספק כדין שוגג לכאורה אין לו פשר ויש לפקפק בו ואכמ"ל.

ב. כתב הקובץ שיעורים בכתובות כ"ו ע"ב (אות ע"א) דספק דרבנן לקולא משום דאין ספק מוציא מידי ודאי כיון דמה"ת ודאי מותר וספק אם נאסר על ידי חכמים ואין ספק מוציא מידי ודאי, עי"ש.

וגם סברא זו מחודשת ורחוקה, ויותר נראה דכלל זה דאין ספק מוציא מידי ודאי לא נאמר אלא על צד המקרה וככל הני סוגיות בש"ס ולא בשרשי ההלכה, ועיין מה שהארכתי בכל עצם מושג זה במנחת אשר (בראשית סימן פ"ג) ואכמ"ל.

אך באמת אין סברא ברורה ונטיית הלב בכל הסברות הנ"ל לכאן ולכאן. ונראה יותר דלא נחלקו בכל הנ"ל אלא בסברא כללית, על יסוד ההנחה דכל שיש לו עיקר מה"ת חמור יותר ממה שאין לו עיקר מה"ת, אם משום דלא לייתי לזלזולי בדאורייתא וכהא דבאות ג' הנ"ל, ואם מצד עצם הענין, וכיון דכל שיש לו עיקר מה"ת חמור טפי, יש מקום להסתפק בכל הני הלכתא דנטו לקולא בדרבנן, מה הדין בדרבנן שיש לו עיקר מה"ת. ודו"ק בכ"ז כי הענינים עמוקים.

ד

אמנם בכל עיקר גדר "יש לו עיקר מה"ת" יש לחכוך טובא והדברים אינם ברורים לנו כל צרכם.

תרומה ושביעית בזמן הזה

ועיין בדברי הרמב"ן והרשב"א (יבמות פ"ב ע"א) שחילקו בתרומה דרבנן גופא בין תרומת פירות בארץ ישראל דהוי דרבנן שיש לו עיקר מה"ת משא"כ בתרומת חוץ לארץ, דאף דגם תרומה זו דרבנן הוי כאין לו עיקר מן התורה, עי"ש.

ועיין עוד בדברי הרע"ב במס' סוכה (פ"ד משנה ב') דלולב כל ז' בגבולין הוי כאין לו עיקר מה"ת.

הרי לן מדברי רבותינו הראשונים דלא בכל דרבנן שהוסיפו במצוה דאורייתא הוי בכלל יש לו עיקר מה"ת להחמיר בדינו, וכפי הנראה נקטו דרך גזירה קרובה אטו דאורייתא או תקנה קרובה שיש בה תוספת על גוף הדאורייתא הוי בכלל יש לו עיקר מה"ת, ולא כל תוספת שהוסיפו חכמים על דברי תורה.

והנה בגיטין (ס"ד ע"ב) מבואר דאין הקטנה זוכה לאחרים, והקשו משיתופי מבואות דיכול לזכות לאחרים ע"י אמתו העבריה והרי ע"כ מיירי בקטנה דהלא אמה העבריה יוצאת בסימני נערו. ותירצו דהקילו בשיתופי מבואות דרבנן. והקשו דהלא כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, ותירצו ה"מ דרבנן שיש לו עיקר מה"ת אבל שיתופי מובאות אין להם עיקר מה"ת.

ושוב הקשו מחילול מעשרות ותירצו דמיירי במעשרות בזה"ז דהוי דרבנן או בעציץ שאינו נקוב דהוי מדרבנן, עי"ש.

ומבואר מסוגיא זו דהני תלתא תקנתא, מעשרות בזמה"ז, שיתופי מבואות, ועציץ שאינו נקוב דגזרו אטו עציץ נקוב הוי דרבנן שאין לו עיקר מה"ת, שהרי ביש לו עיקר מה"ת תיקנו כעין דאורייתא, וכמ"ש בפסחים (ל' ע"ב) לגבי סתם יינם דהוי עיקרו מה"ת והחמירו בו כעין דאורייתא.

הרי לן דתרו"מ בזה"ז אין לו עיקר מה"ת.

ועי"ש בהגהות הרש"ש שהקשה למה לא אוקמוה בתרומת פירות וירקות דרבנן, וכתב דהני הוי דרבנן שיש לו עיקר מה"ת וכמ"ש התוס' בעירובין (ל"ב ע"א ול"ז ע"ב).

הרי דנקט דתרומת פרי וירק הוי יש לו עיקר מה"ת אבל תרו"מ בזמה"ז הוי אין עיקר מה"ת, והדברים חידוש.

תרומה ושביעית בזמן הזה

ועוד יש לציין מש"כ הבית שמואל (אהע"ז סי' כ"ח ס"ק נ"ב) דהיכי דהוי תרי דרבנן לעולם חשיב כאין לו עיקר מה"ת, ושורש הדברים בדברי הרא"ש (קידושין פ"ב סי' ל"א) וכ"ה בבהגר"א (אהע"ז שם ס"ק נ"ה), ועיין לעיל סימן ח' אות א', ואכמ"ל.

ומ"מ אין לנו בסוגיא עמומה זו אלא מה שהנחילו לנו רבותינו הראשונים ברוחב דעתם ועומק בינתם, ועדיין צ"ע.

סוף דבר סוגיה זו עמומה וסתומה ויש מקומות שהחמירו בה ויש מקומות שהקילו בה ולא באתי לקבוע מסמרות להלכה ולא כתבתי אלא מקופיא מן העולה בזכרון מקורות לכאן ולכאן.

דברי ריבות בשעריך

דברי ריבות בשעריך

”בא וראה כמה קשה המחלוקת שהרי בית דין של מטה
אין עונשין אלא עד שיביא ב' שערות ובית דין של מעלה עד
עשרים שנה, וכאן אבדו אף יונקי שדים” (רש”י ט”ז כ”ז).

אכן כמה קשה עונשה של מחלוקת, יונקי שדים שלא טעמו טעם חטא,
עוד חלב אמם נוטף משפתותיהם אף הם נספים בעון המחלוקת! והדבר
מתמיה, הלא אין עונש בלא חטא, ואין עונשין אלא א”כ מזהירין, ואיך
יענשו אלה שאינם ברי עונש, ועוד דלא רק זאת שאינם ברי חיוב ועונש,
הרי אף טעם חטא לא טעמו וכי יונקי שדים בעלי ריב ומדון הם להרבות
מחלוקת בישראל, ואם עון אבותם ישאו, אבות אכלו בוסר ושיני בנים
תקהנה?

ונראה מזה דעונש הציבור יש כאן, וכאשר קהל ועדה אנשי ריב ומדון
הם נענשים הם כציבור וממיטים הם בהנהגתם הקלוקלה אסון על עם
ה' כולו, עליהם ועל זרעם, על נשיהם ועל טפם!

כמה קשה עונשה של מחלוקת, פוק חזי מה שכתב אור זורח רבינו
חיים ויטאל בשם מורו הגדול האר”י החי בספר ליקוטי תורה פרשת
שופטים (דברים י”ז ח’) ”כי יפלא ממך דבר בין דם לדם, בין דין לדין בין
נגע לנגע, דברי ריבות בשעריך” דהפסוק זה רמז למה שאמרו חז”ל
במדרש דבשעת חורבן הבית שאלו מלאכי השרת את הקב”ה ”רבוננו של
עולם אתה צויתתה בתורתך ’ושפך את דמו וכסהו בעפר’ ולא קיימת דהרי
דמם נשפך כמים ואין קובר, אתה צויתתה ’ופינו את הבית’, ואח”כ ’וטמא
הכהן את הבית’ והרי הבית וכל מחמדיה עולה באש, אתה צויתתה ’אותו
ואת בנו לא תשחטו ביום אחד’, והרי חנה ושבעת בניה נהרגו ביום אחד”,
והתשובה על השאלות הללו, השאלות הנוקבות עד עמקי תהומא רבא
ומסמרות שערות ראש, ”דברי ריבות בשעריך”, כאשר יש מחלוקת בין
בני ישראל ודברי ריבות בשעריהם, אין מדת הרחמים שורה עליהם ומדת
הדין מושלת בכיפה, והדברים נוראים ומבהילים בחומרתם.

דברי ריבות בשעריך

וכנגד עונש המחלוקת סגולת השלום, גם כאשר במדת הדין ראויים ישראל לפורענות ולעונש סגולת השלום לעורר מדת הרחמים ולהגין מכל צער ונזק ולהיות כתריס בפני הפורענות. וכך אמרו חז"ל (במ"ר פרק י"ט ב') "רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעים לדרוש את התורה מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור והיה דוד מתפלל עליהם ואומר (תהלים י"ב) אתה ה' תשמרם נטר אורייתהון בלבהון תנצרם מן הדור זו לעולם, ואחר כל השבח הזה יוצאין למלחמה ונופלין ע"י שהיו בהם דלטורין, הוא שדוד אמר (שם נ"ז) נפשי בתוך לבאים אשכבה לוהטים נפשי בתוך לבאים זה אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה אשכבה לוהטים זה דואג ואחיתופל שהיו להוטים אחר לשון הרע ולשונם חרב חדה אלו הזיפים שנאמר (שם נ"ד) בבוא הזיפים ויאמרו לשאול באותה שעה אמר דוד (שם נ"ז) רומה על השמים אלהים סלק שכינתך מבינותם, אבל דורו של אחאב כולו עובדי עבודה כוכבים היו וע"י שלא היו בהם דלטורין יוצאין למלחמה ונוצחין". הרי לן סגולה מופלאה של מדת השלום, עובדי עבודה זרה היו ולמרות זאת היו יוצאים למלחמה ונוצחין משום ששלום היה ביניהם.

וכיוצא בדבר אמרו (ב"ר פל"ח ז') "אותן של דור המבול לא נשתיירה מהם פליטה ואלו של דור ההפלגה נשתיירה מהם פליטה אלא דור המבול על ידי שהיו שטופים בגזל שנאמר (שם כ"ד) גבולות ישיגו עדר גזלו וירעו לפיכך לא נשתייר מהם פליטה אבל אלו על ידי שהיו אוהבים זה את זה שנאמר ויהי כל הארץ שפה אחת לפיכך נשתיירה מהן פליטה, רבי אומר גדול השלום שאפילו ישראל עובדים עבודה כוכבים ושלום ביניהם אמר המקום כביכול איני יכול לשלוט בהם כיון ששלום ביניהם שנאמר (הושע ד) חבור עצבים אפרים הנח לו אבל משנחלקו מה הוא אומר (שם) חלק לבם עתה יאשמו הא למדת גדול השלום ושנואה המחלוקת".

לא בכדי אמרו חכמים "גדול השלום ושנואה המחלוקת" (ספרי נשא מ"ב).

ב

"ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אליהם רב לכם כי

דברי ריבות בשעריך

כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל
ה'" (ט"ז ג')

כבר עמד הגה"ק בעל חדושי הרי"ם על התימה הגדולה בפסוק זה, הלא שטות גמורה לטפול על משה רבינו אשמת ההתנשאות כאשר הקב"ה מעיד עליו "והאיש משה ענו מאוד מכל האדם אשר על פני האדמה" (במדבר י"ב ג'), וכבר אמרו חז"ל (חולין פ"ט) "גדול מה שנאמר במשה 'ונחנו מה' ממה שנאמר באברהם אבינו 'ואנכי עפר ואפר' (וכבר אמרנו פעמים רבות לפרש "והאיש משה ענו מאוד מכל א'ד'ם', ר"ת אברהם דוד משה, ומשה היה העניו הגדול משלשת אבות העולם שהצטיינו במדה יקרה זו כמבואר שם בחולין), וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זו, ועם ה' שעליו נכתב "הן עם חכם ונבון" איך נפל בפח טענת סרק והבל זו.

אלא שזה דרכה וטבעה של מחלוקת שבשעת המחלוקת אין איש שם אל לבו דברי אמת וצדק ופיח המחלוקת מטשטשת את עיני השכל להבחין בין טוב לרע, ובין אמת לשקר.

הלא גדולה מזו אמרו בילקוט:

"ובמושב לצים זה קורח שהיה מתלוצץ על משה ואהרן מה עשה כינס עליהם את כל הקהל שנאמר ויקהל עליהם קרח את כל העדה, התחיל לומר לפניהם דברי ליצנות אמר להן אלמנה אחת היתה בשכנותי ועמה שתי נערות יתומות והיה לה שדה אחת, באת לחרוש אמר לה משה לא תחרוש בשור וחרמור יחדיו, באת לזרוע אמר לה שדך לא תזרע כלאים, באת לקצור ולעשות ערימה אמר הניחו לקט שכחה ופאה, באת לעשות גורן אמר לה תני תרומה ומעשר ראשון ומעשר שני, הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו, מה עשתה ומכרה את השדה ולקחה שתי כבשות כדי ללבוש גיזותיהן ולהנות מפירותיהן כיון שילדו בא אהרן ואמר לה תני לי את הבכורות שכך אמר לי הקב"ה כל הבכור אשר יולד וכו' הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו את הולדות, הגיע זמן גזיזה

דברי ריבות בשעריך

וגזזה אותן אמר לה תני לי ראשית הגז שכך אמר הקב"ה ראשית גז צאנך תתן לו אמרה אין בי כח לעמוד באיש הזה הריני שוחטתן ואוכלתן, כיון ששחטה אמר לה תני לי הזרוע והלחיים והקיבה אמרה אפילו אחר ששחטתי אותן לא נצלתי מידו ואמרה הרי הן עלי חרם אמר לה כולו שלי הוא שכך אמר הקב"ה כל כל חרם בישראל לך יהיה נטל והלך לו להניחה בוכה היא עם שתי בנותיה".

והתימה זועקת עד לב השמים, הלא שקר וכזב דיבר קרח, כל המצוות הללו לא נצטוו בהם במדבר כלל, ואיך הצליח להטות את לב העם בבדותות משונות שלא היו ולא נבראו, אלא שזה טבעה של מחלוקת שאף "דברי ליצנות" מתישבים על לב הבריות ללבות את אש המחלוקת ותבערת השנאה לכלות שדה וחרם ולאבד מאיש שיבה ועד יונקי שדים.

ג

"וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמור בוקר וידע ה' את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו ואת אשר יבחר בו יקריב אליו" (ט"ז ה').

"ומדרשו בקר א"ל משה גבולות חלק הקב"ה בעולמו יכולים אתם להפוך בוקר לערב כן תוכלו לבטל את זו שנאמר ויהי ערב ויהי בוקר ויבדל כך ויבדל אהרן להקדישו וגו'" (רש"י שם).

יש להתבונן בדברי משה רבינו אדון הנביאים מה ענין גבולות יום ולילה למחלוקת קרח ועדתו?

אמרתי מאז, דהנה אמרו חכמינו ז"ל (שבת פ"ח ע"ב, גיטין ל"ו ע"ב) "עלובין ואינן עולבין, שומעין חרפתן ואינן משיבין... עליהן הכתוב אומר (שופטים ה') ואהביו כצאת השמש בגברתו".

ובתוספות הרא"ש (שבת שם) כתב "כמו השמש ששמע כשקטרגה הלבנה ולא השיב".

דברי ריבות בשעריך

ובמאירי במס' גיטין (ל"ו ע"ב) כתב אף הוא בלשון נפלאה ונשגבה.

"לעולם יהא אדם ענו ושפל רוח ואם יזדמנו לו מקטרגים לא יהא מתריס כנגדם אלא יניח להם מקום יטלו כתרם וילכו. דרך הערה אמרו העלובים ואינם עולבים שומעין חרפתם ואין משיבין עושין מאהבה ר"ל הענוה בעת היכולת עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. ואמר זה דרך משל על מה שנאמר במסכת חולין שהלבנה קטרגה על השמש ואמר לה הקדוש ברוך הוא המעיטי עצמך כך יארע לו שהוא יצא בגבורתו והעולב נתחסר יותר ממה שלא חיסר ועל כונה זו אמרו עליו הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו".

ופירוש דבריהם, הלא הירח בא לפני יוצר בראשית וטענה בפיו "אמרה ירח לפני הקדוש ברוך הוא, רבש"ע, אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד" (חולין ס' ע"ב) השמש עשה עצמו כאלם ולא השיב דבר, מה עשה הקב"ה הגדיל את השמש והקטין את הירח!

וכך נוהג הקב"ה בכל שעה ושעה ובכל דור ודור בין הנעלבין ועולביהן, הנעלבין ואינם עולבין שומעין חרפתן ואינם משיבים, מובטח להם שהקב"ה ירומם את קרנם וישפיל את קרן עולביהן ועל זה נאמר "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו".

וזה הנראה ביאור דברי רש"י במדרש אגדה אמר הקב"ה גבולות חלק ה' בעולמו כאשר הירח העליב והשמש נעלב ולא השיב לחורפיו דבר, "אם אתם יכולים לעשות הבקר ערב אתם יכולים לחלוק על זה", אך אין אתם יכולים להפך בוקר לערב שהרי הקב"ה הגדיל את השמש והקטין את הירח, וכך מובטח לו למשה רבינו העניו מכל האדם ואהרן קדוש ה' מכובד שהקב"ה ירומם את קרנם וינשאהו על שמי רום וכוכביהם.

"ואוהביו כצאת השמש בגבורתו"

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

